

„Úriember az íróasztalon kívül legyél”

A regényírók nem túl barátságos emberek. Arról pedig végképp a legritkább esetben beszélnek, hogy hogyan írnak regényt. Ha mégis, ott érdemes figyelni. Kőrösi Zoltánnál jártunk.

Amikor felhívtalak, hogy találkozzunk, mert regényt szeretnék írni, két dolgot javasoltál. 1. Hogy egy mondatban tudjam összefoglalni, íróként mit akarok mondani a regénnyel, 2. hogy mindenképpen ragasszak össze A4-es lapokat és tegyem magam elé, hogy meglegyen a szerkezet, és először oda írok bele mindent. ■ Hogy pontos legyenek, ezt már akkor mondtam, amikor a legjobb meggyőződésem ellenére valóban találkoztunk, mert nem tudtalak lerázni, látszott, egyszerűbb, ha találkozunk. És neked ilyesmiket mondtam, de magamban egészen mást gondoltam. Például azt, hogy miként gondolja ez a messziről jött marha, hogy majd leülünk, én meg elmagyarázom neki, hogyan kell regényt írni. Mintha létezne egy lerajzolható, átadható techné, és csak elhatározás kérdése volna, hogy valaki neki veselkedik-e. Ehhez képest megdöbbsentett, hogy az a marha tényleg így gondolta, én meg azon kaptam magam, hogy úgy magyarázok, mintha valóban tudnám, hogy miről és mit akarok mondani.

Az a bizonyos egy mondat pedig egyáltalán nem valami ködös, küldetéses duma, sőt. Úgy gondolom, meg kell lennie annak az egyszerű, kijelentő módú tőmondatnak, csak éppen nem tartozik másra, mint rád. Mert nem kerülheted el annak a tisztázását, miért is piszkítod össze a papírokat, félreértett kevélység, önkeresés, öngizolás, élvezet vagy mifene vezet. Vagy más nézőpontból: csupán író akarsz lenni, vagy mondani másoknak valamit. Irodalmat akarsz csinálni vagy írni szeretnél. Nem mintha a szándék minősíthetné a végeredményt. Az a bizonyos mondat, vagy nevezzük talán szándéknak, mottónak, semmiképpen nem a regény összefoglalása; hanem annak az elhatározásnak a megnevezése, ami mozog benned, amikor a regényt írod. És ha egy kicsit is jót akarsz magadnak, ne is mondd ezt el másoknak soha. Hiszen ha egy mondatban összefoglalhatnád a regényt, mint a Vörösmarty téri könyvvásárban a napon üldögélő, verejtékező dedikáló a tébláboló vásárlónak, akkor minek azt megírni? Akkor állj be copyrighternek. Mellesleg Salman Ruhsdie csinálta azt is, és azért elég jól kijött belőle. Különben is: ha azt kérdezed, hogy minden regény összefoglalható-e egy mondatban, vagy hogy elég-e egy-egy ötlet egy regényhez, akkor már semmi kétség, teljesen értelmetlenül beszéltem neked órákon át. Éppen az ellenkezőjét gondolom. Ha szerencséd van, és a magad számára meggyőzően meg tudod fogalmazni a szándékodat, onnantól átkapcsoltad a létezésedet. Felnyitottad a zsilipeket, és a teremtett világod vizei összekeverednek a hétköznapjaid tócsáival, mindenféle csordogálásaival. Éppen ez a regényírás legnagyobb büvölete: kitéríti a létezés határait. Szerintem ez örületesen jó érzés, és valamire való alkotó, csináljon képet, széklábat vagy regényt, nem is adhatja ennél alább. Az áramlat meg akkor is áramlat, ha a fürdőszobatükör előtt ordítás a fogkrémes tubusba, nem pedig a Madison színpadán állsz az őrzöngő tömeg előtt – rossz regényt is lehet elhivatottan írni.

Mi van az összeragasztott lapokkal?

■ Hát mi mást tehettek volna a hülye kérdésre, mint elmondani azt, ahogyan én dolgozom? A novella írása (s talán a vers is, azt nem tudom) általában bír azzal a kitüntetett pillanattal, amikor egyszeriben minden világosan megjelenik előtted. Azt a hasonlatot szoktam erre használni, hogy ilyenkor a maga teljességében és tökéletességében feltűnik előtted egy fa, a gyökérzetének bogaitól a levelek erezetéig, s onnantól arra való az erőfeszítés, hogy ezt a képet a lehető leghűbben megörökítsd. Ötlet és megírás. A regény írása viszont életforma, ami jó esetben tele van ilyen epifanikus pillanatokkal, meg persze az azokból való kijózanodásokkal is. Van, aki cédulákat használ, van, aki mást – mondjuk egy végtelenített papírhengert, vagy mindent megőrző laptopot –, nekem nagyon fontos, hogy már a keletkezés kezdetétől lássam magam előtt a szerkezetet. Számokkal, vonalakkal, jelekkel. Történetrészekkel, hurkokkal. A prózáírás egyik legfőbb lényege mégiscsak az információk időben való elhelyezése a regény nevű térben, és nekem ehhez a szó szoros értelmében is látnom kell, hogyan épül fel a szerkezet, hogyan ágazik, milyen rajzolatot ad. Ahogyan pl. Eötvös József sem véletlenül alkotott meg egy teljesen szabá-

lyos klasszicista építményt *A falu jegyzője* jellemeivel, szerkezetével, úgy én is erősen hiszek a regényszerkezetnek ebben a jelentésrétegében, függetlenül attól, hogy az olvasónak erről jórészt fogalma sincsen. Érzi, de nem tudja. Az összeragasztott lapokon kirajzolódó szerkezet egy partitúrához hasonlít, amiből, amikor a tényleges szöveg írását megkezded, akkor születik a legjobb zene, ha improvizálni tudsz.

A regényeidet olvasva végig az volt az érzésem, hogy minden előre elrendelt helyen van. Ezek szerint azért maradnak fehér foltok.

■ Ha azt érzed, akkor te hálás olvasóm vagy, meg a mesterség technikai része is talán jól működik, de szerencsére az írás igazi élvezete a tervtől való eltérés. Ha nem így volna, akkor mi a fenének kellene megírni a regényt? Akkor csak színezgetnénk a kifestőt. A regény nem csak azt az időt olvasztja be, amit az elmondani akart történet hordoz, hanem azt is, amit te élsz meg az írás során. Az elhíresült tanítás, amiben Hemingway arról beszél, hogy minden nap akkor kell abbahagyni a munkát, amikor a legjobban megy, ez nem csak a folytathatóságról szól, hanem arról is, hogy a nem effektív írással töltött órák „tudatlansága”, vagy ha úgy tetszik: az éppen nem író tudatalattid rendre okosabb és türelmesebb, mint az hinned. Elmegy egy este, egy éjszaka, s felébredve nem csak könnyedén írod tovább azt, amit előző nap annyira bonyolultnak és nehéznek éreztél, de ráadásul világosan látod a hibákat, amit elkövettél. A türelem okosság is. A szerkezet, az előttem fekvő, illetve falra szögezett nagy, fehér lepedő, a rajta látható partitúrával, tervrajzzal éppen azért kell, hogy vissza-visszatalálj az útra. De ha nem tudod elengedni a pórát, ha nincs a nyelvnek, az írásnak szabadsága, kiszámíthatatlansága, az a bizonyos erősebb lét érintése, amiről Tandori beszélt, akkor ez az egész nem más, mint munka. Azt pedig, azt hiszem, csakis a technikáért nem érdemes erőltetni.

Beszéljünk a komolyzenei modalitásról. Ezt a szövegeid, a szövegek egyik jellemzőjének nevezted. Hemingwaynél láttam ezt, igaz, ő atmoszférateremtésre használta főleg.

■ Szerintem Hemingway inkább ismétlési technikával él, mint nyomatékosítással, igaz, még az ő tömör szövegeiben is óhatatlanul modulálódnak ezek az elemek a kontextus által. De nem vagyok ebben biztos, nekem ő kevésbé fontos, mint például neked. Számomra a moduláció, hogy maradjak ennél a zenei szakkifejezésnél, részint valóban a legtisztább zenei elképzelések szerint működik (legalábbis én így hiszem). Ahogy nincsen racionális magyarázat arra, hogy pl. Vivaldinál a szabályos hangközönként modulált hangsorok olyan végtelenül egyszerű ismétlődése miért kelt a hallgatóban elragadtatást, úgy a nyelv is bír ezzel a fantasztikus erővel, csak éppen itt a kottát a történet és a történetben hordozott idő jelenti. De a visszatérés, a moduláció szerintem ugyanaz.

Más kérdés (nem más), hogy a készhez közeli regénytestben aztán ezek az elemek igenis, fogják, tartják egymást, tudatosan és nem tudatosan összekötődnek. Nem csak hiszek ebben a hálóban, de éppen a falra szögezett fehér lepedőm révén látom is. Bizonyos értelemben persze ez csak játék, de szeretném azt hinni, hogy mint a jobban sikerült játékok, jelent valami olyat is, amiről nem feltétlenül beszél. Vagy valami olyat, amit nem feltétlenül kell elmagyarázni, jobb inkább csak megérezni.

A próza ritmizálása viszont ösztönösebb ennél. Gyakorló prózáírók tudják, és vagy zenei, vagy a légzés leírásával összefüggő hasonlatokat használnak annak a megnevezésére, hogy a mondat felütése, mondjuk így: „belélegzése” igenis megszabja a mondatban elkövetkező tagmondatok számát és hosszúságát. Egyszerűbben fogalmazva: a mondatok ritmusát. Éppenséggel ez egyébként buktató is lehet: magam is sokszor vagyok úgy, hogy fogalmam sincs, merre fog kanyarodni a mondat, de a ritmusát és a hosszát pontosan hallom már előre. No, ilyenkor kell aztán egy kicsit visszalépni, nem csak szerényebbnek lenni, de rontani is, megdöccenteni a nagy ritmusosságot. Egyébként ugyanez igaz a regény szerkezetére is: nem szabad engedni a kiszámíthatóság csábításának.

A *Magyarkáról* tudni lehet, hogy a főhőst élő emberről mintáztad. Meddig mersz el a valóság felhasználásában? Illik ilyenkor szólni az illetőnek? Lehetsz szerelmes regényíró?

■ Ne bolondozz, ha komolyan veszed a regényedet, akkor úgyis mindent magába olvaszt. Nincs olyan, hogy valóság, és nincsen szemérem sem. Füst Milánt parafrázálva: a valóság és a tények legfeljebb szégyellhetik magukat. Egyébként nem is használnék ilyen kifejezést, hogy pl. a *Magyarkát* egy élő emberről mintáztam. Nincsen mintázás. Van egy személy, akinek az élete megjelent azokban a mondatokban, amiket elmondott nekem, s van egy másik, aki az én mondataimban kelt életre. Párhuzamos létezések ezek, s még azt se merném gondolni, hogy a *Magyarka* címmel megjelent szöveg értékesebb volna annál a nyers halmozásnál, amit először feljegyeztem. Másnak más, hiszen az én beszédem és az én időm is benne van, se nem én, se nem ő. Mindez azonban közömbös a kódrendszerek szempontjából, ahogyan a befogadók közelítenek egy-egy alkotáshoz, szöveghez, ha közelítenek egyáltalán. Sok különösség történt már ebbe az értelemben a szövegeimmel, helyesebben a szövegeimmel + a világgal + velem, mert ezekben ki-ki mást tudott vagy mást akart felismerni. Így aztán megesett már, hogy beszélgettem önmagam négyévesen bekövetkezett haláláról olyan emberekkel, akik ezt egy regényemben olvasták, és ezért pontosan emlékeztek is rá, úgy értem, rám és a halálomra is. Menekültem egy feljelentéssel fenyegetőző asszony elől, aki azt gondolta, hogy a titkosrendőrség révén jutottam az életéhez. Sértettem meg barátomat, aki a tönkrement házassága intim tragédiáját mesélte el nekem, nem gyánítva, hogy íróval beszélgetni veszélyes, és mire a történetük egy novellában megjelent, ők újra kibékültek. Minden csak nyersanyag, akármilyen durván hangzik is ez. Úriember az íróasztalon kívül legyél. Legfeljebb annyit tehetsz, hogy betartsz bizonyos társasági közlekedési szabályokat, ha a tudatában vagy azoknak. Ezt szerintem meg is kell tenni, nem csak szólni, de kérdezni is. Sőt, én a *Magyarka* esetében még szerződést is kötöttem.

Mennyit írsz egy nap, ha benne vagy egy regényben? Hogyan csinálsz erre időt?

■ Írás alatt, gondolom, most azt az időt érted, amíg a szó szoros értelmében ott ül az ember az asztalnál, gépnél, és veri a billentyűket. Az igazán jó munkamenetben három fázis különül el. Az első a reggeli felkeléstől kezdődik, jó esetben már tele türelmetlenséggel. Nem csak azért, mert az előző nap abbahagyott szöveg folytatásra vár, hanem mert az éjszaka benned/rajtad, és a benned mozgolódó szövegen és történeten is dolgozott. Így aztán, amikor reggel odaülsz, mindig az előző nap utolsó szövegrészeinek az újraolvasása és kijavítása a legelső, hiszen sokkal tisztábban, élesebben látod a mondatokat, mint annak előtte. Viszont a javítgatás azonnal át is vezet a folytatásba, vagyis az új rész írásába, s az tart, ameddig a lendület sodor. Az én gyakorlatomban a jó napokon ez körülbelül három-négy óra, aztán kifogy a szuffla. Ha teheted, ilyenkor kell elmenni sétálni, úszni, esetleg beszélgetni is, emberek közé. Na jó, azt csak óvatosan. Főleg írók közé menj, arra tényleg vigyázz. Igaz, akármit is teszel, a fáradtság és elégedettség úgyis elhomályosít, csak lebeg körülötted a világ. Késő délutánra aztán már józanabb lehetsz, és ha nincsen más kötelezettség, ilyenkor célszerű elolvasni azt, amit az előző napon, és a mai délelőtt írtál. Ha van olyan része az írásnak, ami a leginkább a hivatali munkához hasonlít, akkor ez a szakasz az. Helyesírás, stilisztika, központosítás és megfontolás, ezek mind ilyenkor tudatosulnak. Este meg a legjobb vagy megint sétálni egyet, vagy bármi olyat tenni, amiben elveszíted magadat. Lehet az sör vagy jó vörösbor is, de nálam jobban működik a focimeccsek bámulása, vagy a zenehallgatás. (Esetleg együtt mind.) Olvasni nemigen lehet, vagy ha mégis, akkor csak a regényhez képest. Az elalvás után már arról szól újra, hogy mi is fog történni reggel, amikor felkelsz. Ami annyit is jelent, hogy sokszor fel kell kelni a félálomból, odatenni a fejed mellé a noteszt, felírni, feljegyezni ezt-azt, rögzíteni egy-egy mondattörvényt, ötletet, tudva, hogy az éjszaka majd úgyis dolgozik.

Hogy ez így mennyi órát tesz ki, azt nehéz volna megmondani. Szerintem nem is az a kérdés, hogy miként csinálsz erre időt, hanem az, hogy a gyakorlati élethez szükséges időket hogyan tudod ebből kiszakítani. Főként, ha még dolgozni is kell járnod, hogy megélj. Vagy ha vannak barátaid, akik különböző ötletekkel piszkálnak folytonosan.

Amikor regényt írsz, beszélsz róla? Kikéred bárkinek is a véleményét útközben?

■ Arról még csak-csak beszélek néha, hogy dolgozom valamin, már azért is, mert ezt az obligát kérdést mindig felteszik egy írónak. Esetleg homályosan arról is tudok mismásolni, hogy mi a célom vele, de ennél többet szerintem képtelenség mondani. Tudom, hogy például Hrabal addig-addig mesélgette a történeteit, leste a hallgatóit, hogy mi működik és mi nem, míg végül csak le kellett pattintania a szöveget az atommeghajtású gépén... Ami a gyűjtés részét, a talált és ajándékba kapott történeteket illeti, az nekem is fontos, hozott anyagból dolgozunk... de az éppen írás alatt álló regényemről mesélni nem tudok és nem is akarok. Visszatérve a Vörösmarty téri hasonlathoz, ott szokták megkérdezni az olvasójelöltek, miközben úgy tartják a kezükben a könyvet, mint fél kiló döglött halat, hogy elnézést kérek, miről szól ez a regény?

Elnézést kérek, az életről.

Amire aztán vagy megsértődnek, vagy nem.

Na, hát ennyit tudnék mondani akkor is, ha megkérdeznék (mindig megkérdezik!), hogy most éppen min dolgozom.

Elnézést kérek, regényen.

Ami pedig a véleménykérést illeti: csakis akkor olvastatok el szöveget valakivel, ha azt nagyjából késznek gondolom. Ez a valaki amúgy nem túl széles kör: lényegében Mészáros Sándort és a feleségemet jelenti. A kettő nem keverendő össze.

Szerinted van olyan, hogy tökéletes regény a magyar/világirodalomban? Kik a folyamatosan újraolvasott szerzőid?

■ Soha nem gondoltam erre, és nem is tetszik ez a kérdés. Mit jelentene egy regénynél az, hogy tökéletes? A legek és a tökéletességek szerintem idegenek attól a társalkodástól, amit az olvasás jelent. *A sorstalanság*, *A feleségem története*, a *Száz év magány* vagy az *Iskola a határon* fantasztikus remekművek, de én nem tudom, mi az a tökéletesség. Milyen más elolvasni például az *Aranysárkányt* gimnazistaként és aztán újra felnőtt fejjel! Mind a két olvasásra lenyűgöző, pedig mennyire távol van a két olvasat egymástól... Otlíkot, Ruhsdie-t, Füst Milánt, néhány Garcia Márquezet, Saramagot, Llosát, Kafkát rendre újra a kezembe veszem, és bele is felejtkezem. Azt hiszem, az életkorommal engem is elért az, hogy eltolódott az újraolvasások aránya az újak olvasásának hátrányára. Nyilván ebben az is benne van, hogy jó lenne sokkal többet nem íróként olvasni, de ez sajnos, csak ritkán sikerül. Cserébe talán a bennem lévő árnyékok másként válaszolnak az újraolvasott szövegekre.

Vendégszövegek. Mit gondolsz róluk? Tudom, hogy hatalmas Kertész Imre-rajongó vagy, de például jelölöd, ha átveszel valamit. (Lásd: a legutóbbi ÉS-novelládat)

■ Nem mondanám Kertész-rajongónak magamat, mert azt gyanítom, hogy a rajongás a feltétel nélküli elfogadással rokon. A *Sorstalanságot* például nagyon szeretem, nem is tudom, hányszor olvastam, mint ahogyan a Kaddisht is, de akadnak olyan kötetei is, amelyekhez nem fűz semmiféle kapcsolatot. De ha már nála tartunk, emlékszem, milyen fantasztikusan olvasta fel Márai naplóit a rádióban: az például igazi újraírása volt azoknak a műveknek. Na, úgy olvasni, az jó lehet!

Ami a vendégszövegeket illeti, nincsenek különösebb skrupulusaim, különösen akkor, ha magamtól csórok részleteket. Ezt egyébként gyakran megteszem, és nem is mindig azért, mert tudok róla. Előfordult már, hogy roppantul örültem egy régi jegyzet megtalálásának (notesz!!!), meg is írtam belőle a regényhez, ami kellett, majd rájöttem, hogy elkövettem azt már szinte szó szerint évekkel azelőtt. (En-

nyit a fejlődésről egyébként.) Máskor viszont nagyon is szándékoltnan emeltem át korábbi könyveimből egészen hosszú részleteket, egyszerűen azért, mert kellektek oda. A mások műveiből való kiemelésekkel bonyolultabb a helyzet, mert olvasások során gyakran jegyzetelgetek, írogatok, és a notesz gonosz tégely, ahol könnyen összeolvadnak a tudások. Vagyis előfordul olyan is, hogy utólag jövök rá arra, hogy tulajdonképpen vendégszöveget használtam, amikor a remek feljegyzésemet támaszkodtam... És előfordul olyan is, naná, hogy bejelölök, megtalálok mondatokat, bekezdéseket, és aztán azokat beolvasztom a saját nyelvembe. Jelölöm vagy nem, ebben egyáltalán nem vagyok következetes. Illetve regényszövegben soha nem jelölöm, az nem tartozik az olvasóra, legfeljebb a kötet végén, jegyzetben. Sőt, ha vannak ilyenek, kapott mondatok és bekezdések, akkor majd' mindig nagy segítséget is adnak, biztosságot. A novella, elbeszélés, a rövid szöveg az ilyen szempontból is másként viselkedik: egy-egy citátumnak ott más a súlya, úgy érzem, ott illik jelölni a hivatkozást. De hát mindegy, úgyis minden vendégszöveg, nem? És persze vannak vicces ügyek is: az első regényem fülszövegét az akkori kiadóm a megkérdésem nélkül emelte ki a regényből, persze kiválasztva a legjobb szövegrészletet. Azóta se mondtam meg neki, hogy azt egyébként Franz Kafka írta...

Mennyire foglalkozol a kritikákkal?

■ Jó lenne többet és jobban foglalkozni velük, hiszen jó lenne, ha több és mélyebben szántó kritika volna. Leizzadt recenziók helyett legalább a helyzet méltóságát átérző elemzői szándékok. Gesztusok helyett szövegek. Azt hiszem, ez általában is igaz, az én esetemben pedig bizonyosan az. És egyáltalán nem tagadom, hogy régebben sokkal inkább érdekelt ez a kérdés, ma már inkább valami rezignált távolságtartás maradt csak. Nyilván, úgy lenne jó kritikát olvasni/hallgatni a dolgaidról, hogy nem ismered azt, aki írta/mondja, s pláne nem ismered, hogy hová írta és miért. Még az is lehet, hogy vannak valahol ilyen irodalmak, ahol létezik ilyesmi, én viszont itt élek, és a jelek szerint ezen nem is tudok változtatni.

Az utóbbi időben magam is elkezdtem újra kritikákat, helyesebben regényértelmezéseket, írói hang-elemzéseket írni, igaz, nem nagyon van ennek befogadói helye. Azt látom ugyanis, hogy az irodalmi életünk pocsék állapotán belül is a kritikai állapota van a legrosszabb helyzetben, és úgy hiszem, ezen sokat segíthetne, ha olyanok, akik alkotóként művelik az irodalmat, némi alázattal írnának az olvasmányélményeikről, értési kísérleteikről.

Most mind dolgozol?

■ Te most viccelsz velem? Kérsz egy kiló döglött halat?

Egyébként köszönöm szépen a kérdéset, gyűjtögetek, naná, jegyzetelgetek. Van már összeragasztott papírlapokból lepedőm is az íróasztalon, tele nagy csomó beírással. Szóval egy regényen dolgozom. ■ ■ ■

■ **Jászberényi Sándor** (1980): haditudósító, politikai elemző, novellista. Tudósított az Öntött Ólom hadműveletről a Gázai Övezetben, a jemeni szeparatista mozgalmakról, a nigériai lepra- és tuberkulózisjárványról, az egyiptomi forradalomról, a líbiai polgárháborúról stb. Kötete a Kalligramnál: *Az őrdög egy fekete kutya és más történetek* (2013).

■ **Kőrösi Zoltán** (Budapest, 1962): író, forgatókönyvíró, dramaturg. Legutóbbi kötete: *Magyarka* (Kalligram, 2013).

